

Чубатенко Олександр
Миколайович

Маніпулятивні технології у виборчих процесах України

УДК 324-049.2(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-4.9>

Чубатенко Олександр Миколайович
аспірант кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президентів України
вул. А. Цедіка, 20, Київ, Україна

Актуальність дослідження полягає в тому, що в українському суспільстві існує недовіра до органів влади та опозиції, а політичні сили бажають здобувати владу на виборах. Тому під час виборів на перше місце висувуються технології, які здатні забезпечити прихильність виборців. Такими засобами є технології маніпулювання свідомістю

Через це дослідження маніпулятивних технологій, які використовуються у виборчих процесах, є досить актуальними, оскільки їх використання повинно вивчатися з метою попередження негативних впливів на суспільну свідомість.

Мета роботи полягає у вивченні маніпулятивних технологій, які використовуються у виборчих процесах України.

Методологічну основу дослідження склали ряд загальнонаукових та спеціальних політичних методів. Так, діалектичний метод пізнання було використано для розуміння наявності елементів маніпулювання практично в усіх виборчих технологіях, незалежно від того, належать вони до чистих чи брудних. Системний метод дозволив розглянути досліджувану проблему як цілісне явище, яке перебуває у постійній взаємодії з виборчими технологіями. Прогностичний метод дав можливість висунути припущення про перспективи використання маніпулятивних технологій у виборчих процесах.

Зазначено, що практично усі виборчі технології, які використовуються у виборчих процесах, містять у собі елементи маніпулювання та здійснюють свій вплив на подальше рішення виборців.

Наведені визначення маніпулятивних технологій, з яких випливає, що суть маніпуляції проявляється у психологічному, а не у фізичному впливові. Маніпуляцією вважається прихована дія, де факт її наявності не повинен бути помітним об'єкту маніпуляції.

За результатами дослідження зроблено висновки про те, що оскільки сучасна демократія неможлива без виборів, то й без маніпулятивного впливу на громадську думку у виборчих процесах неможливо обійтися, оскільки виборчі технології містять у собі елементи маніпулятивності.

З настанням інформаційного суспільства політичне маніпулювання, виборчі технології та влада інформації перетворюються на внутрішні засоби в управлінні суспільством, оскільки більшість громадян продовжують сприймати навколишній світ через засоби масової інформації.

Широке застосування маніпулятивних технологій може призвести до змагань під час виборів не самих кандидатів та політичних сил, а лише технологій, що будуть маніпулювати суспільною свідомістю.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивні технології, виборчі технології, політичні технології, виборчі процеси.

Вступ. Вивчення проблематики, яка пов'язана з проведенням політичних виборів, зумовлювалося цілим рядом обставин. Насамперед це трансформація суспільства, за якої відбувається становлення демократичних інститутів, зокрема інституту виборів. Це питання потребує окремого вивчення, оскільки трансформація суспільства від авторитаризму до демократії несе за собою застосування нових демократичних виборчих технологій, а їх ґрунтовне дослідження не є можливим без розгляду технологій маніпуляції як складника виборчих технологій.

Трансформаційний період розвитку країни, становлення інформаційного суспільства, неоднозначні політичні події, які відбуваються в країні, зумовлюють дослідження виборчих технологій як основного різновиду технологій політичних.

Оскільки в українському суспільстві існує брак довіри до влади та опозиції, а політичні сили бажають все ж таки здобувати владу на виборах, то на перше місце у виборчих технологіях виходять технології маніпулювання свідомістю. Через це дослідження маніпу-

лятивних технологій, які застосовуються у виборчих процесах, є досить актуальним, а їх використання повинно аналізуватися, зокрема, з метою попередження негативних впливів на суспільну свідомість.

Мета та завдання дослідження полягають у вивченні маніпулятивних технологій, які використовуються у виборчих процесах в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні політичні методи. Так, за допомогою діалектичного методу пізнання вдалося зрозуміти, що елементи маніпулювання присутні практично в усіх виборчих технологіях, незалежно від того, належать вони до чистих чи брудних.

За допомогою системного методу було розглянуто досліджувану проблему як цілісне явище, яке перебуває у постійній взаємодії з виборчими технологіями.

За допомогою прогностичного методу було висунуто припущення про найближчу перспективу участі маніпулятивних технологій у виборчих процесах.

Серед українських дослідників, які займалися вивченням маніпулятивних технологій у виборчих процесах, можемо виділити прізвища В. Бебика, Д. Видріна, Г. Почепцова, А. Круглашова та інших. Водночас в українських дослідженнях приділяється недостатня увага політико-психологічним чинникам, що впливають на процес виборів, зокрема у трансформаційних суспільствах.

Результати дослідження. Оскільки метою будь-якої виборчої кампанії є змушення (психологічно) голосувати за певну політичну силу чи кандидата, то основним засобом, який це може забезпечити, є маніпуляції свідомістю електорату. Маніпулятивні технології найефективніше себе проявили у досягненні цієї мети в сучасних суспільствах і є невіддільним складником виборчих технологій будь-якої електоральної кампанії.

Досліджуючи використання маніпулятивних технологій у політичних процесах, насамперед необхідно зазначити, що практично усі виборчі технології, які використовуються у виборчих перегонах, незалежно від того, належать вони до чистих чи брудних, несуть у собі елементи маніпулювання та здійснюють вплив на свідомість і подальші рішення виборців. Оскільки маніпулятивний елемент у виборчих технологіях зарекомендував себе досить ефективно, то виник цілий напрям технологій, які за допомогою певних механізмів, здебільшого ідеологічних, дозволяють управляти свідомістю людей.

Маніпуляцією вважається взаємодія між індивідами, де один учасник змушує інших учасників діяти в його інтересах та за його програмою так, що інші не розпізнають цього впливу та не чинять опору [3, с. 21].

С. Кара-Мурза під маніпуляцією розуміє вид застосування влади, за якого той, хто нею володіє, може вплинути на поведінку інших, при цьому не розкриваючи кінцеву мету, яку він очікує від об'єктів свого впливу [4, с. 42].

З цих визначень випливає суть самої маніпуляції, яка проявляється у психологічному, а не у фізичному впливові. Тому в загальному розумінні маніпуляцією може бути прихована дія, факт якої не повинен бути помітним об'єкту маніпуляції.

До технологій маніпулювання свідомістю належать сукупність методів, прийомів і засобів послідовного маніпулятивного впливу на об'єкт з метою отримання наперед визначеного вирішення певного завдання. Правильний вибір технологій дає змогу суб'єкту маніпулювання (тому, хто здійснює маніпуляцію) досягти наперед визначених результатів шляхом формування у масовій свідомості найбільш прийнятних для себе суспільних норм [3, с. 23].

Навіть більше, спеціально підібрані та ефективно впроваджені технології маніпулювання суспільством впливають на думки та рішення кожного індивіда. Оскільки людина є соціальною істотою, то соціум здійснює на неї великий вплив.

Одним з потужних засобів впливу на виборців кінця ХХ ст. було та залишається сьогодні телебачення. Іноді сучасні вибори називають телевиборами. Хоча з розвитком інформаційних технологій з'являється цілий ряд інших ресурсів, здебільшого пов'язаний з Інтернетом, але телебачення посідає важливе місце у виборчих технологіях сучасності.

За допомогою засобів масової інформації, які є суб'єктами виборчого процесу, відбувається поширення та вкорінення у свідомість населення соціальних міфів. Міфи, як і засоби політичного маніпулювання, проникають у масову свідомість. Хоча здається, що період суспільної віри у міфи давно відійшов у минуле, однак насправді це не так. Як зауважує Г. Кіссінджер, якщо сучасна людина більше не вірить в натуральну магію, то вона, без сумніву, сповідує певний сорт «магії соціальної». Нові політичні міфи створюються відповідно до соціальної психології людей та мети, яку бажають досягти маніпулятори [6, с. 129].

Для того, щоб соціальні міфи краще укорінювалися, технології маніпулювання мають широкі можливості впливу на свідомість населення. До них належать пряме підтасування фактів, замовчання необхідної інформації, поширення наклепів та ще тонші, рафіновані засоби: напівправа (коли глибоко висвітлюються конкретні малозначущі факти і водночас замовчуються важливіші, або ж подається вигідна інтерпретація подій), навішування ярликів (навішується, наприклад, без жодної аргументації ярлик фашиста, імперіаліста чи «червоного») [1, с. 3].

Особливістю політичного маніпулювання є те, що воно використовується не лише для отримання суспільної підтримки під час виборів та соціальних катаклізмів, але й у щоденному управлінні суспільством.

Маніпуляція потребує значної майстерності і знань. На відміну від міжособистісної, політична маніпуляція безособова та передбачає вплив на широкі маси, де воля меншості у завуальованій формі нав'язується більшості.

Маніпулятивні технології неможливі без навмисного викривлення інформації і даних, де одні факти замовчуються, а інші – вип'ячуються та подаються з акцентом на них. Такі повідомлення часто несуть за собою неправдиві дані, пробуджують в аудиторії негативні емоції за допомогою засобів або словесних висловів. Усі ці заходи спрямовані на створення певного емоційного настрою та психологічних установок об'єктів впливу.

Політичне маніпулювання несе найбільшу небезпеку для масової свідомості. Основною метою політичного маніпулювання є здобуття, реалізація та збереження влади. В сучасних суспільствах такі цілі досягаються через вибори. Для успіху у виборчих перегонах повинна бути значна суспільна підтримка. Через це мета осіб,

які займаються маніпуляцією, зводиться до того, щоб сформувати у виборців бажання про підтримку конкретної політичної сили. Завдання маніпулятора полягає у визначенні соціальних очікувань і запровадженні оптимального образу кандидата чи політичної сили.

У вузькому розумінні політичне маніпулювання – це діяльність, яка включає в себе теоретичні і практичні заходи виборчих перегонів, а також методика проведення виборчих кампаній.

Засоби політичного маніпулювання класифікують за різними критеріями. Оскільки, як було вказано раніше, усі виборчі технології мають елементи маніпуляцій, то подібно до виборчих технологій, політичне маніпулювання можна також розділити на таке, що регламентовано законом (діє в межах законодавчих норм), і таке, що виходить за межі правових норм. Також маніпулятивні технології можемо характеризувати таким чином: за способом впливу вони поділяються на прямі і приховані; за формою маніпулятивні технології – на агітаційні, економічні, адміністративні та провокаційні; за змістом – на рекламу та антирекламу; за рівнем влади – на міжособистісні, групові та масові; за інформаційними носіями – на друковані, електронні, зовнішні тощо [6, с. 129].

Сучасна політична система намагається здійснювати регулювання поведінкою людей. Людство винайшло три шляхи управління індивідами – примус, маніпуляція і співробітництво. Залежно від рівня розвитку суспільства застосовується той чи інший вид управління. Так, у демократичних суспільствах фізичний примус мало застосовується, оскільки є малоефективним. Співробітництво владних чи політичних структур з населенням найбільше відбувається у кризових ситуаціях, наприклад, під час війн або природних катаклізмів. Оскільки переважна частина населення не довіряє політикам, то у період відносної економічної і політичної стабільності ефективна співпраця практично можлива. Через це представники влади й опозиції широко використовують маніпуляцію.

Саме поняття «маніпуляція» у багатьох дослідженнях подається як визначення загального підходу до соціальної взаємодії і управління, що спрямоване на широке використання засобів, що мають прихований примус на людей. За допомогою цих засобів політичні сили можуть програмувати думки і наміри цілих мас і пересічних громадян. Кінцевою метою таких впливів є контроль над населенням та можливість його керованості в подальшому.

У країнах розвинутої демократії широко використовуються непрямі і приховані механізми впливу на політичну поведінку громадян. До технологій прихованого впливу належать непрямі технології політичного впливу і маніпулювання.

Під прихованим управлінням людиною мається на увазі такий вплив на неї, що не лише дійсна мета

приховується, а й регламентується інша мета, яка буде привабливою до цієї людини. Маніпулювання є прихованим домінуванням адресата проти його волі, де маніпулятор одержує вигоду за рахунок об'єкта маніпулювання. Також маніпулювання може робитися протизаконним способом, що підпадає під дію кримінального законодавства. Такі маніпулятивні ідеї прийнято називати шахрайством.

Найпростішим способом маніпулювання є обман, який полягає у свідомому та неумисному повідомленні адресатові (жертві) свідомо помилкової інформації. Якщо цей спосіб застосовується з метою нанесення жертві майнових збитків, то він є однією з форм шахрайства [7].

Природа більшості некоректних і деструктивних виборчих технологій має маніпулятивний характер. Я. Макітра визначає маніпуляцію свідомістю під час виборчих кампаній як систему засобів ідеологічного й духовно-психологічного впливу на виборців, за умов приховування справжніх цілей і думок з метою отримання підтримки певної політичної сили, яка не лише спонукає особу віддати свій голос за потрібного кандидата або партію, але й примушує її хотіти це зробити [5].

У виборчих кампаніях маніпулятивні технології припускають наявність суб'єкта та об'єкта. В загальному вигляді суб'єкт виборчої кампанії та суб'єкт маніпулювання збігаються, і їх об'єкти також. Перед суб'єктом маніпулювання стоїть завдання у створенні умов, за яких у поведінці об'єкта будуть переважати пасивні установки, тобто відсутність активної позиції.

Найбільша поширеність серед суб'єктів маніпулювання становить некомпетентність та неосвіченість населення, його підходи до морального, практично-політичного виправдовування діяльності суб'єктів і нездатність самостійно вирішувати питання свого існування. Політична незрілість населення дозволяє безмежно працювати суб'єктам маніпулювання та затверджувати міф про необхідність «влади кращих». При цьому після виборів «кращі» отримують посади, які є постійним місцем роботи. Потім ці суб'єкти починають використовувати засоби масової комунікації для створення своїх міфів та для продовження свого впливу на суспільство [2].

Вважається, що вибори не завершуються оголошенням результатів і приходом до влади тієї чи іншої політичної сили. В умовах сучасного суспільства боротьба постійно триває і ведеться в інформаційній сфері. Інформаційне поле потрібно не лише для завойовування прихильності громадян перед та під час виборів, але й для утримання цієї прихильності шляхом ефективної роботи.

Якщо політичний піар буде тривати весь час, а політичні технології ефективно використовуватимуться, то не доведеться витратити великий ресурс на перемогу у наступній виборчій кампанії.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що маніпулятивні технології найбільше проявляються у виборчих кампаніях. При цьому практично усі виборчі технології містять маніпулятивні елементи, оскільки вони або замовчують певну інформацію про політиків-кандидатів, або навпаки – поширюють потрібну. Сучасна демократія неможлива без виборів, тому неможливо обійтися і без політичного маніпулювання громадянською думкою.

Політичне маніпулювання створює видимість демократії, і тому замість природного права суспільства приймати власні рішення йде нав'язування населенню необхідних рішень. Таким чином, відбувається не лише обмін, а й приховане управління, за яким громадянин перетворюється не на суб'єкт, а на об'єкт політики.

Маніпулятивні технології передбачають специфічні підходи до подачі інформації, вони широко використовують міфи, психологічний вплив на свідомість з метою формування в індивідів певних уподобань чи упереджень.

У демократичних суспільствах засобом досягнення основної мети виборчої кампанії – голосування за певну політичну силу чи особу, є політична маніпуляція свідомістю електорату. Поширення та ефективність маніпулятивних технологій може призвести до того, що в найближчому майбутньому під час виборів будуть вестися змагання лише за допомогою технологій, які маніпулюють масовою свідомістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базів Д. Технологічний інтернаціоналізм: Російські вибори. Український погляд. *День*. 1999. 21 груд. (№ 236). С. 3.
2. Императивы устойчивого развития и манипулирование общественным сознанием. URL: <http://www.polittech.ru/121682> (дата звернення: 15.08.2020).
3. Ідрісов Б. Електоральна культура населення України в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Київ, 2006. 20 с.

4. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2006. 864 с.

5. Макитра Я. Манипулирование сознанием. *Украинская правда*. 2006. 6 лютого. С. 3.

6. Нальотов А. Выборчі технології як чинник впливу на масову свідомість. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 126–137.

7. Радченко О.В. Політичні технології взаємодії органів державної влади та суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 309–317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_38 (дата звернення: 15.08.2020).

REFERENCES:

1. Baziv D. (1999). *Technologichny'i internacionalizm: [Rosijs'ki vy'bory'. Ukrayins'ky'i poglyad] [Technological internationalism: [Russian elections. Ukrainian view]]. Den' [in Ukrainian]*.
2. Imperativy ustoychivogo razvitiya i manipulirovanie obschestvennyim soznaniem [Imperatives of sustainable development and manipulation of public consciousness] URL: <http://www.polittech.ru/121682> [in Russian].
3. Idrisov B. (2006). *Elektoral'na kul'tura naseleण्या Ukrayiny' v umovax transformaciyi suspil'stva : avtoref. dy's. ... kand. sociol. Nauk [Electoral culture of the population of Ukraine in the conditions of transformation of society: abstract of the candidate of sociological sciences] Kyiv : Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]*.
4. Kara-Murza S.G. (2006). *Manipulyatsiya soznaniem [Consciousness manipulation]. Moscow : Eksmo [in Russian]*.
5. Makitra Ya. (2006). *Manipulirovanie soznaniem [Manipulating consciousness]. Ukrainskaya Pravda [in Russian]*.
6. Nal'otov A. (2007). *Vy'borchy tehnologiyi yak chy'nny'k vplyvu na masovu svidomist' [Electoral technologies as a factor influencing the mass consciousness]. Polity'chny'i menedzhment Vol. 5 [in Ukrainian]*.
7. Radchenko O.V. (2011). *Polity'chni tehnologiyi vzayemodiyi organiv derzhavnoyi vlady' ta suspil'stva [Political technologies of interaction between public authorities and society]. Aktual'ni problemy' derzhavnogo upravlinnya. vol. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_38 [in Ukrainian]*.

Manipulative technologies in the election processes of Ukraine

Chubatenko Oleksandr Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department of Parliamentarism and Political Management
National Academy
for Public Administration
under the President of Ukraine
Tsedika str., 20, Kyiv, Ukraine

The urgency of the problem is that in Ukrainian society there is distrust towards both the government and the opposition, and therefore political forces want to gain power in the elections, so during the election in the first place comes the technology of manipulation of consciousness. Therefore, the study of the manipulation technologies, which are used in election processes is quite relevant, as their use should be studied in order to prevent negative effects on public consciousness.

The purpose of the work is to study the manipulative technologies used in the election processes of Ukraine.

The methodological basis of the study consisted of a number of general scientific and special political methods. Thus, the dialectical method of cognition was used to understand the presence of elements of manipulation in almost all election technologies, regardless of whether they belong to the clean or dirty ones. The systematic method allowed to consider the researched problem as the integral phenomenon which stays in constant interaction with election technologies. The prognostic method made it possible to make assumptions about the prospects for using manipulative technologies in election processes.

It is noted that almost all election technologies used in election processes contain elements of manipulation and make their impact on the further voters' choice.

According to the results of the study, it is concluded that since modern democracy is impossible without elections, it is impossible to do without manipulative influence on public opinion in election processes.

With the advent of the information society, political manipulation, election technologies and the power of information are turning into the internal means of governing society, as most citizens continue perceiving the world around them through the mass media.

Extensive use of manipulative technologies can lead to competition in the election not of the candidates and political forces themselves, but only of technologies that will manipulate the public consciousness.

Key words: *manipulation, manipulative technologies, election technologies, political technologies, election processes.*